

Mellékletek

Jegyzetek

1. A magyarok 9. századi szállásterületének meghatározására a konsztantinoszi DAI és a Dzsajháni-hagyomány alapján tehetünk kísérletet. A kutatásban több elképzelés is született. A DAI 38. fejezete alapján a Dnyeper és az Al-Duna közti területre gondolhatunk. DAI 2003. 174–175.; HKÍF 126.; a magyarok 9. századi szállásterületeire összefoglalóan vö. TÓTH 2011. 35–52.; A Dzsajháni-hagyományt képviselő Ibn Ruszta szerint a magyaroknak két folyója van, melyek a Rum-tengerbe (Fekete-tenger) ömlenek. HKÍF 33.; KMOSKÓ 1997. 208.; ZIMONYI 2005. 35.; Gardizi a két folyót Atilnak és Duba-nak nevezi. HKÍF 36–37.; ZIMONYI 2005. 37.; A Duna és az Atil folyókkal szokás ezeket azonosítani. Az Atil név további nehézséget jelent, mivel a Dont és a Volgát is jelölheti. A muszlim források alapján az Atil alatt a Don folyót szokták érteni, mivel a kettő közül csak ez folyik a Fekete-tengerbe. Így a 9. századi magyarokat az Al-Duna és a Don között kell keresnünk. POLGÁR 2001. 115.; TÓTH 2011. 46.; Ettől eltérő véleményt fogalmazott meg Vékony Gábor, aki szerint az Atelkuzu nevű szállásterület nem értelmezhető Etelközként, vagyis két folyó közötti területként. Az Atel nyilván az Atilal azonos, azonban a Kuzu nem lehet köz, hanem az Atil egy másik neve. Ennek az Atilnak pedig a Volgának kell lennie, mivel a muszlim források szerint a magyarok határa közül az első a besenyők és a bolgár „’skl”-ek között kezdődik. Ekkor pedig a besenyők még a Volgától keletre laktak, az „’skl”-ek pedig a Volgai Bolgária területén éltek. A magyarok keleti határa ezek alapján az Emba folyó és a Volga könyök között lehetett a 870-880-as években. A DAI 38. fejezetében említett Atelkuzu-t a 40. fejezetben szereplő „Etel kai Kuzu”-ként kell értelmezni, ami Vékony felfogása szerint Volga menti szállásokra utal. Gardizínál felbukkant a magyarok folyójaként az Atil mellett a dwb’ nevű folyó is. Ezt hagyományosan a Dunával szokás azonosítani. Ezt megerősíteni látszik a kazár-zsidó levelezésben megjelenő rwn’ folyó is, amin túlra a kazárok üzték a dunai-bolgárokat. Omurtag uralkodásakor Okorsis kopan a Dnyeperbe fulladt, így igen valószínűnek látszik, hogy 815-831 között a dunai-bolgárok határa a Dnyepernél volt, és nem a Dunánál. A Dnyeper=dwb’ azonosítás nyelvészeti is igazolható. Tehát Vékony radikális hipotézise szerint Atelkuzu a Volga és a Dnyeper közt feküdhett. VÉKONY 1986. 47–50.
2. A tanulmányban pontosan ez áll: *„A felek közül az fizetett, akinek jobban érdekében állt a béke fenntartása, vagy aki megnyerte a háborút.”* Nyilván csak fordítási hibáról van szó és nem arról, hogy a győztes fizet a vesztesnek évi adót. SZAHAROV 1986. 113.
3. A Kazár Birodalom a 9. század közepén konfliktusba keveredett az arabokkal a Kaukázus vidékén. Emellett a Birodalmat súlyos belső válság is sújtotta, aminek kiváltó oka vallási eredetű lehetett. A kazárok ugyanis zsoldosként muzulmán hvárezmieket alkalmaztak, és ez a zsoldosok muszlim vezetőik, valamint a zsidó vallású kazár vezetés bizonyos csoportjai között feszültségeket gerjeszthetett. Erre utalhat 300 muszlim család elköltözése Kazáriából 854/855-ben és Bíborbanszületett Konstantin tudósítása a kavarok (kabarok) kazároktól történő elszakadásáról és magyarokhoz csatlakozásáról (DAI 39. fejezete). Az mindenesetre bizonyos, hogy a

kavarok 881 előtt már elszakadtak, mivel ekkor a magyarokkal együtt hadakoztak nyugaton, Ostmark (a mai Ausztria) területén. A kazárok katonai erejét nagyrészt muzulmánok adták, és őket egy megállapodás értelmében nem alkalmazták muzulmánok ellen. Ha a kabarok kiválását összekapcsoljuk a vallási feszültségből fakadó belviszályal, akkor az arra enged következtetni, hogy maguk a kavarok is muzulmánok lehettek. Így katonai megfontolások miatt nyilván nem a Birodalom déli határvidékei mellett állomásoztak, hanem a nyugatin-északnyugatin, ahonnan a magyarokhoz történő csatlakozás is lehetséges volt. Ezért Boba Imre a kavarok Kazáriából való kiválását 854-re teszi. BOBA 2005. 12–15.

4. Király Péter gyűjtése alapján: *Annales Sancti Benigni Divionensis*: „793 (791): *Karolus rex Ungrorum regnum vastat.*”; *Annales Gemmeticenses*: „793: *Karolus Hungrorum regnum vastat.*”; *Annales Uticensis*: „793: *Karolus rex Hungarorum regnum vastat.*” KIRÁLY 2006. 153.
5. „*Pannonia sic olim nominata, modo Hungaria ab Hunnis, Danis, illam usque hodie possidentibus, nominatur.*” SRD I. 72.
6. Widukind: „*Avares autem, ut quidam putant, reliquiae erant Hunorum. Huni egressi sunt de Gothis...*” KIRÁLY 2006. 203.; Gotifredi Viterbiensis: „*...Guisogothi, id est Australes Gothi, habitabant in Galliis, Ostrogothi vero, id est Australes Gothi, ex quibus Avares, id est Ungari Pannonii...*” KIRÁLY 2006. 146.
7. Theodoricus a Tore/Þórir latinított változata. Trondheimben volt szerzetes és Franciaországban tanult. Műve 1177–1187 között, más vélemény szerint 1177–1178-ban készült el. A krónika Széphajú Harald király korától Sigurd Jorsalfar uralkodásáig beszéli el Norvégia történetét. PÓSÁN 2012. 131–132. THEODORICUS xiii.
8. „*Pannonia vero ex eo tempore nominata est Hungaria, quo eam quodammodo vi extorserunt Huni a Constantinopolitano Imperatore, qui, ut cessarent a rapinis et vastatione regni sui, invitatus licet, tradidit eis provinciam, translatis aliis prioribus habitatoribus. Isti Huni, ut scribit Jornandes in historia sua, erumpentes de Mæotidis paludibus, ubi eos fertur inclusisse Alexander Magnus filius Philippi, gens semifera et a Deo alienissima, forma etiam turpissima: Nam in capite pro oculis quasi bina foramina habebant veluti nigerrima pice infusa, statimque puerulis secabantur genæ, ut cum lacte matris discerent et vulnera pati. Hi ergo, reperto aditu per transitum cujusdam cervæ, expanderunt se super faciem universæ terræ more locustarum, cum Rege suo Attila.*” SRD V. 326.
9. „*Theodoricus's remarks here, however, sound like a confused reminiscence of Jordanes on the reception of the Vandals into Pannonia by Constantine.*” THEODORICUS 81.
10. Veszprémy László és Csákváry Orsolya szerint a Fekete-tenger „fekete” jelzője egy iráni „sötét színű” jelentéssel bíró szóból származhat, és ebből ered a tenger görög elnevezése, a Pontus Axeinos. A török nyelvet beszélő népeknél a 13. századtól mutatható ki a tenger fekete megnevezése, a Kara Deniz. Ez szinte minden nyelvben kiszorította az ó- és középkori alakokat, például a Nagyobb Tengert (Mare majus, Marmaior). A török népek névadásában a fekete „észak” jelentésben állhatott (a vörös=dél, nyugat=fehér, kelet=sárga/zöld). A szerzőpáros ebből azt feltételezi, hogy a „fekete” névalak a Közel-Keleten a 13. századot megelőzően is használatban lehetett,

bár ezt írásos forrás nem támasztja alá. Ez a névadás bizánci területen is létezhetett, ahol a török nyelvű területekről érkező személyek távolabbi (Magyarország és Skandinávia) területekre is továbbíthatták. A magyar krónikákba Váczy Péter szerint a kun–magyar érintkezésekkel kerülhetett bele a fekete név. A skandináv forrásokba pedig a bizánci-varég kapcsolatokon keresztül még a 10. században. CSÁKVÁRY–VESZPRÉMY 2010. 339–342.

Holler László filológiai érvek alapján arra a következtetésre jutott, hogy az Anonymus munkájában szereplő két „fekete tenger” valójában nem a Fekete-tengert jelölte. A geszta 44. fejezetében, ahol Árpád megengedi a Görögország elleni hadjáratot, nem az 'ad nigrum mare', hanem az 'ad ægæum mare' állhatott, és a szövegben olvasható alak másolási hiba következménye. Az 'ad nigrum pontum' esetében, amely Szkítia leírásában szerepel, Holler felvonultatja az anonymusi részlet forrásául szolgáló mondatot. Ez esetben a latere→ater szövegromlás még Anonymus előtt következett be, és Holler szerint a Névtelen cserélte fel a 'fekete' jelentésű ater-t a szinonímájával, a niger-rel. Tehát, amikor Anonymus leírta az 'ad nigrum pontum' kifejezést, akkor nem a Fekete-tengert értette alatta, mivel nála – Holler véleménye alapján – az 'ad nigrum pontum' északról határolja Szkítiát.

Holler kétségbe vonta a Fekete-tenger legkorábbi előfordulásának tekintett 1265. június 18-i szerződés-tervezetben található Mauritalassae vagy 'mari nigro' nevek Fekete-tenger jelentését. A szerződés-tervezet a velencei kereskedőket részesítette volna előnyben kereskedelmi telepek létesítésében. Azzal érvel, hogy a Fekete-tengertől különböző esetekben mindig pontosan megnevezett városokról van szó, míg a Fekete-tenger kapcsán semmi konkrétum nincs. A pontosan megemlíttet városok pedig mind a Földközi-tenger vidékére esnek. A velenceiek szóhasználata sem megfelelő szerinte, ugyanis a Nagy-tenger elnevezést használják, ami ugyebár nem 'fekete'. További érv, hogy sem a görög, sem a latin, sem az arab irodalomban nem található meg ekkor a Pontus Euxinus-ra 'a fekete' jelző, hanem csak jóval később. A szerző véleménye szerint lehetséges, hogy a skandináv forrásokban található Svartahaf (fekete tenger) csupán a Pontus Euxinus-ra használt saját elnevezés, amelynek nincs semmi köze a Fekete-tenger névhez. HOLLER 2014. 56–62., 64–65.

Holler véleményem szerint téved, amikor azt állítja, hogy Csákváry és Veszprémy a Thanais említése miatt gondolhatja azt, hogy a Svartahaf a Fekete-tengert jelöli. Abban igaza van, hogy a Swithiod-ot Svédország megnevezésére használták, de nem kizárólagosan. Theodoricus monachus Saint-Victor-i Hugóra hivatkozva azt írja: „*Northmanni, inquit, de Scythia inferiori, illam procul dubio volens intelligi superiorem, quam nos Suethiam appellamus...*” SRD V. 312. Továbbá a „*Fragmentum Vetus Islandicum*” szerint: „*In Europa ad orientem sita est Scythia, qvam Suithiod magnum vocamus.*” SRD I. 35.

Osman Karatay a Fekete-tenger névalakot jóval korábbról származtatja, mint ahogy az írásos forrásokban megjelenik. Dolgozatában fontos szerepe van a török 'qara' szó értelmezésének. Igen alaposan végigjárva a témát arra az eredményre jutott, hogy a 'qara' mind 'fekete', mind 'nagy' jelentésben állott. Kimutatta, hogy a névtelen kazáriai zsidó levelében található 'Nagy-tenger' a Fekete-tengerrel azonos. Ez az elnevezés pedig továbbélt és ezt a hagyomány őrizték meg a Fekete-tenger partjánál

tevékenykedő itáliai kalmárok. Azonban nem a kazároktól eredhetett a 'fekete' jelző, hanem a volgai bolgároktól, akiket 'nagynak' és 'feketének' is neveztek. Ezt az elnevezést tanulták el a magyarok és a varégek. Tehát mind a magyaroknál, mind a skandinávoknál közös az elnevezés gyökere. KARATAY 2011. 1–11.

11. „*Ungarica gens validissima quondam et in armis strennua, ipsi etiam Romano imperio formidolosa. Nam post Hunorum atque Danorum strages tertia Ungarorum desevit irruptio, omnia finitima regna vastans atque collidens.*” HELMOLD 14.
12. „*Quid loquar de barbaris Ungrorum sive Danorum, item Sclavorum aut certe Nortmannorum gentibus, quas imperator saepius consilio domuerat quam bello?*” ADAM 133.
13. A költészet a skandináv kultúra mindennapos része volt. A költeményeket a szkaldok szerezték, illetve adták elő. Igen megbecsült személyeknek számítottak és többnyire a király vagy a jarl kíséretének tagjai voltak. Feladatuk, hogy dicsőítsék azt a személyt, aki mellett éltek és megörökítsék tetteit. A viking kori skandináv költészetet átörökítés és tartalom szempontjából három kategóriára oszthatjuk: rúnaversek, Edda-költemények és szkaldversek, de ezek között nem volt szigorú megkülönböztetés. A szkaldköltészet kortárs eseményeket dicsőít. ROESDAHL 2007. 229–237.
14. A korai kis volumenű akciók vezérei nem feltétlenül voltak egy-egy törzs vezetői, hanem csupán kisebb létszámú fegyveres felett parancsnokoltak. A germán népeknél már néhány fő is jelenthetett sereget. A bajoroknál 42, az angolszászoknál 35, de a langobárdoknál és a dánoknál akár már 4–5 fő is „seregnek” számított. A hatalom egyik támasza a fegyveres kíséret volt, mind a nemzetségfők, mind a királyok számára, amelynek tagjait adományokkal lehetett lekötöztetni. A bőkezűség az előkelők egyik elvárt tulajdonsága volt. Az adomány a megadományozottat a kor szokása szerint akár egy élethosszig tartó hűségre kötelezhette. A szétosztható javakat pedig rablóhadjáratokban lehetett a legkönnyebben megszerezni. PÓSÁN 2012. 12., 15.
15. 843-ban Nantes kifosztása után a dánok nem hajóztak haza, hanem megerősített támaszpontot hoztak létre a Loire torkolatánál fekvő Noirmontier szigetén, ahonnan 859-ben az Ibériai-félsziget felé indultak és csak két év múlva tértek haza. 850-ben a Rorik vezette dánok a Temze torkolatában található Thanet szigetén teleltek át, miután kifosztották Canterburyt és Londont. PÓSÁN 2012. 16.
16. A „kalandozás” elnevezés helyességét komoly kritika érte. Ez, a magyar tudományosságban meggyökeresedett név ugyanis a 19. század terméke és az akkori felfogást tükrözi a 9-10. századi magyar katonai akciókkal kapcsolatban. Az elnevezés erősen félrevezető, mivel azt sugallja, hogy ezeket a támadásokat egyfajta virtusból indították és nélkülöz bármiféle tudatos tervezést.
17. Érdekes magyarázattal szolgál a támadások okára a magyar krónikáshagyomány. Amikor a vesztes augsburgi csata után Konrád császár megkérdezte Lél és Bulcsú kapitányokat, hogy miért ennyire kegyetlenek a keresztényekkel, ezt mondták: „*Mi a magasságos Isten bosszúja vagyunk, ő küldött bennünket, hogy az ostorotok legyünk, s akkor ejtetek foglyul és öltök meg bennünket, amikor fölhangyunk üldözéseetekkel.*” KÉPES KRÓNIKA 38.
18. Kézai történetétől csak bizonyos részletekben mutatkozik eltérés a Képes Krónikában. Itt Botond, amikor odalép a göröghöz, azt mondja, hogy: „*Én Botond vagyok, igazi*

magyar, a legapróbb termetű a magyarok között. Végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik az eltávozó lelket szolgálja, a másik meg eltemesse holttestedet, mert egészen biztos, hogy a görög császárt adófizetőjévé teszem a népemnek.” E verzió szerint a magyar sereg vezére Apor volt, aki megparancsolta Botondnak, hogy mutassa meg erejét a város kapuján. *„Az pedig odamenve a kapuhoz, a hagyomány szerint akkorát sújtott rá, és akkora rést nyitott a kapun, hogy egy ötéves gyerek azon a nyíláson át kényelmesen ki-be járhatott.”* További különbség, hogy a Képes Krónika szerint a magyarok Taksony fejedelem idejéig vezettek hadjáratokat. KÉPES KRÓNICA 39–40.

19. Mint írja, a krónikák Botondja a Kelethez és a Balkánhoz, Anonymusé pedig a Nyugathoz köthető. Tóth szerint a Kölpeny név a besenyő Külpej törzs nevével azonos. Mivel pedig Anonymus szerint Tas és Kölpeny egymás mellett kaptak birtokot, így Tóth azt feltételezi, hogy a Külpej törzs valamikor a besenyő betelepülések idején, Tas leszármazottjainak szomszédságában kapott lakóhelyet, így kialakulhatott bizonyos vérségi kapcsolat a Botond-nem és Tas ivadécai között. Botond neve – Tóth szerint – a török „butan”, vagyis „ütni” igével áll összefüggésben. Ugyanis a buzogány megnevezése törökül but, buta, bud, buda, és ezt vette át a magyarság bot formában. Ez nem honfoglalás kori fejlemény, mivel a kor magyar harcosa legjobb tudomásunk szerint ilyen fegyvert nem hordott, viszont a kaputörés esetében csakis buzogányra gondolhatunk. TÓTH 1988. 467–483.

A csomak, a csomasz és a csokmány szavunk besenyő eredetű. Eredetileg fegyverként használt harci bot jelentéssel bírtak. A szó jelentése szempontjából fontos megjegyezni, hogy míg a törökségben fegyvert jelentenek, addig a magyarban szerszámot. A magyar nyelvnek is megvolt a maga szava a buzogányra, ez volt a „bot”. Ebből következik, hogy a honfoglalók már használhattak ilyen fegyvert, bár egy csontból készült, úgynevezett ostorbuzogányon kívül nem rendelkezünk a korból egy példánnyal sem. TATÁR 2004. 168., 172.; A helyzet nagyon hasonló a honfoglalás kori lándzsák problémájához. Habár ennek a fegyvernek a különböző változatait viszonylag gyakran említik a források, mégis igen ritkának számítanak a temetkezésekben. Ezt Kovács azzal magyarázza, hogy az elhunyt harcos sírját jelölhették a zászlós lándzsájával. A hajítódárdának (pilum) pedig eddig nem találták régészeti nyomát, annak ellenére, hogy Ekkehard megemlíti krónikájában. KOVÁCS 1996. 97–98.; Hidán Csaba László szerint az avarok és magyarok azért nem használtak buzogányt, mivel a VI–X. század között a steppei népek leginkább pikkelyes páncélt hordtak, ami ellen a buzogány kevésbé hatékony. Ez ellen egy olyan fegyver hatásos, ami üt és szúr is egyszerre és az ütés erejét kis helyen összpontosítja. Erre pedig a fokos igen alkalmas. Az avar és magyar sírokban nagy számban találunk különböző típusú ütő-vágófegyvereket, amelyek egyik felén vágóél, a másikon pedig megnyúlt hegyesedő és gömbölyded fok van. HIDÁN 2004. 3.

Habár Kézainál hasadékról (fissura) olvashatunk, ami származhat bárdtól vagy kardtól is, addig a Képes Krónikában már rést (foramen), amit csakis buzogány okozhatott. Annak ellenére, hogy minden szövegváltozatban bárd (dolabrum) szerepel. Véleményem szerint a kapun ejtett sérülés jellegére használt szó nem alkalmas a használt fegyver fajtájának pontos meghatározására. Egyrészt azért, mert kétféle szót

is használnak erre a források, és önkényesen nem lehet azt állítani, hogy melyik szó állhatott eredetileg az elbeszélésben. Másrészt krónikásaink számára teljesen mindegy lehetett, hogy éppen hasadékról vagy résről írnak, mivel nem ez volt a lényeg, hanem Botond elképesztő erejének szemléltetése. Erre pedig mindkét szó tökéletesen alkalmas volt. Ezt szolgálta a Kézainál olvasható megjegyzés is, miszerint még egy öt éves gyermek is átfért rajta. Tóth Anonymus Botondjának eredetét nyugati hatásban keresi. Már Marczali Henrik is felvetette, hogy P. mester Potho comesről mintázhatta Botond alakját, akit a források hozzá hasonló hősként mutatnak be, és Potho neve összecseng Botonddal. Ezt a hagyományt a Pothótól származó Győr-nemzetség tarthatta fenn, amely besenyő kapcsolatokkal is bírt. Ennek tudatában Anonymus lehetett az, aki a Győr-nemzetség hagyományát összekapcsolta a népi emlékezet Botondjával. TÓTH 1988. 468–470., 473–476.; Ezt cáfolta meg Simon V. Péter, aki bebizonyította, hogy a német forrásokban előforduló Pothónak semmi köze sincs a Győr nemzetséghez. SIMON 1978. 285–286.

20. A birkózás motívum kapcsolatot mutat a Szent László legendával. Itt László herceg nem lovagi módon vív, hanem birkózik a kunnal. Korábban azt hitték azért, mert a két hős sebezhetetlen. Péri Benedek az azeri Köroğlu desztán alapján rámutatott, a két hőst csak addig nem fogja a fegyver, ameddig a birkózásban alul nem marad. László is csak azután tudja lefejezni a kun, miután a földre kerül. A birkózás nem az ellenség megölését szolgálja, az csak akkor történik meg, ha a főhősnek egy nem hétköznapi küldetés teljesítéséhez kell legyőznie ellenfelét. Csak akkor kerül sor a birkózásra a magyar népmesékben és a Köroğlu desztánban, ha nem egyszerűen az ellenfél elpusztítása a tét, hanem valami magasabb rendű cél elérése, amely az ellenfél legyőzésén keresztül lehetséges. PÉRI 2008. 296–302.; Mit is mond Botond a görögnek? *„Végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik az eltávozó lelkedet szolgálja, a másik meg eltemesse holttestedet, mert egészen biztos, hogy a görög császárt adófizetőjévé teszem a népemnek.”* KÉPES KRÓNKA 39.
21. Valóban volt Konstantinápolynak Aranykapuja. Kardamos bolgár fejedelem 791-ben azt üzenté VI. Konstantin császárnak, hogy *„vagy megfizeted mire szerződted, vagy elmegyek az Aranykapuig”*. Krum bolgár kán 813-ban körülzárta a várost és felszólította a császárt, hogy a lándzsáját beszúrhassa az Aranykapuba. Kijev Aranykapuját 1018-ban Boleszláv lengyel fejedelem hasítottá át kardjával, miután nem kapta meg Jaroszláv kijevi nagyfejedelem lányának a kezét. MARCZALI 1916. 92–95. További adalékul szolgálhat a PVL beszámolója Oleg kijevi nagyfejedelemről, aki miután békét kötött a császárral: *„... ráakasztotta pajzsát a [város]kapura, hogy jelezze a győzelmét, és elvonult Cárgrád alól.”* SZVÁK 2009. 225.
22. Nikulás Bergsson az Izlandon található Thingeyrar-i bencés monostor apátja volt, aki 1150-ben elzarándokolt Rómába, Jeruzsálembe és Konstantinápolyba, útjáról pedig leírást készített. CIGGAAR 1996. 112.
23. *„ARTICLE 10. If a man pulls a man toward himself or pushes him, 3 grivna, but [the offended man] has to bring two eyewitnesses; [however] in case he is a Varangian, or a Kolbiag, an oath is to be taken.*
ARTICLE 11. If a slave runs away from a Varangian or a Kolbiag and [the man who conceals that slave] does not declare him for three days, and [the owner] discovers

him on the third day, he [the owner] receives his slave back and 3 grivna for the offense.” A bevett eljárás alóli mentesség azzal magyarázható, hogy a varég, illetve a kölpeny elnevezések idegen etnikumra utalnak, akiknek nem volt közeli kapcsolata a helyi lakossággal, így a szemtanúkat is nehéz lett volna előteremteniük. Vernadsky szerint a következő cikkelyben, a varég és a kölpeny személy nem a szolga ura, hanem annak védelmezője, tehát aki rejtegeti őt. VERNADSKY 1947. 27–28.

24. Györffy vetette fel, hogy a magyar „kalandozó” hadjáratokban nem feltétlenül csak magyarok harcolhattak, hanem részt vehettek benne a katonai segédnépek csapatai is. GYÖRFFY 1977. 144–145.; Erre utalhat a Salzburgi évkönyv 881-es adata a magyarokkal együtt harcoló kabarokról. HKÍF 209.
25. A Nibelung-ének szinte pipogya Attila jellemét Hóman Bálint, Géza fejedelemmel azonosítja. Simon szerint Géza fejedelem, a Hartvik-féle István legenda, Salamon király és II. Béla szolgáltathatta a mintát a gyengekező hun uralkodó megteremtéséhez. SIMON 1978. 309–314.; HÓMAN 1923. 65–69.
26. Magyar és skandináv harcosok külföldön is szolgáltak együtt. Bizonyíték erre az Annales Bareses 1027. évi bejegyzése, amely a II. Basileios császár halálát megelőző események elbeszélésével kezdődik. Az évkönyv szerint a Dél-Itáliába küldött bizánci seregben többek között ruszok (Russorum), normannok (Guandalorum) és magyarok (Turcorum) szolgáltak. OLAJOS 2012. 189.
27. Skandináv forrásból tudjuk, hogy a bizánci császár az 1190-es években azért küldött követséget Dániába, Svédországba és Norvégiába, hogy zsoldosokat toborozzanak számára. CIGGAAR 1996. 105.
28. A Grönlandi saga őrizte meg a Leif Eiriksson-féle utazás történetét, amely Olaf Tryggvason nagy sagájának részeként maradt ránk. A Flateyarbókban található történetet Jón Thórdarson izlandi pap írta le a XIV. század végén. A saga elsősorban Vörös Erik családjával foglalkozik, így lehetséges, hogy zömében grönlandi forrásokon alapul. INGSTAD 1972. 29.; Más jellegű forráscsoportot jelentenek azok a régi térképek, melyek a nyugati felfedező utak emlékét őrizték meg. Bár ezek Tyrkir származásáról semmi információval sem szolgálnak, de még így is van magyar vonatkozásuk. Egyet közülük ugyanis Magyarországon találtak 1945-ben. A 2. világháború végén a németek az esztergomi hercegprímási palotában rendezték be főhadiszállásukat. A harcok után annak udvarán találták meg a térképet a szétszórt régiségek között. A Skálholt-térképet Sigurd Stéfansson rajzolta 1590 táján, ami nem maradt ránk, csak a Thord Thorlaksson püspök által rajzolt másolata 1670-ből. Lehetséges, hogy ezeket régi földrajzi hagyományok alapján rajzolták. Hans Poulsen Resen 1605-ben készült térképe rokon vonásokat mutat a Skálholt-térképpel, de biztosan nem annak a másolata, mivel a latin nyelvű szövege leírja, hogy több száz éves térképen alapul. Az viszont valószínű, hogy mindkét térkép közös forrásra vezethető vissza. INGSTAD 1972. 90–92.; A térképet rongyból készült régi papírra rajzolták barna tintával, amely a 16. és 17. században általánosan elterjedt volt. A térkép egyéb díszítései, mint például halálfej, vitorláhajó, ágyú, utólagos kiegészítésnek látszanak. Az 1599-es készítési dátum hiteles lehet. A térkép érdekessége, hogy rovásírással írt szöveg is található rajta. INGSTAD 1972. 93.

29. A különböző fordításokat nem megjelenésük sorrendjében tárgyalom. Magyar nyelven is megjelent a történet Dömötör Tekla Germán, kelta regék és mondák című könyvében. Ezt olvashatjuk benne: „Egy nyári estén történt, hogy hiányzott valaki a csapatból: ez pedig egy Tirker nevű, német származású férfi volt... Alig mentek azonban egy darabon, amikor szembetalálkoztak Tirkerrel. Leif nagy örömmel üdvözölte, de csodálkozott, hogy Tirker milyen különösen viselkedik. Nem norvégul szólt hozzájuk, hanem anyanyelvén, németül... Egy idő múlva azonban magához tért, és akkor már norvégul beszélt.” DÖMÖTÖR 1976. 64.; Helge Ingstad Vikingek az Újvilágban című munkájának magyar fordításában ez áll: „Volt velük egy déli ember is, bizonyos Tyrkir nevezetű... Egyik este kiderült, hogy hiányzik egy emberük, mégpedig Tyrkir, a délvidéki... Tyrkir előbb hosszasan beszélt németül, forgatta a szemét, és grimaszokat vágott. A többiek nem értették, mint mond. Egy idő után azonban normann nyelven szólalt meg.” INGSTAD 1972. 40., 42.; A következő részlet Magnus Magnusson és Hermann Pálsson fordításából származik: „Among them was a Southerner called Tyrkir... One evening news came that someone was missing: it was Tyrkir the Southerner... At first Tyrkir spoke for a long time in German... After a while he spoke in Icelandic.” MAGNUSSON-PÁLSSON 1973. 55., 57.; Samuel Laing 1844-ben adta ki háromkötetes Heimskringla fordítását, amelynek harmadik kötetében foglal helyet Leif utazása. „There was a man from the South country called Tyrker with the expedition... It happened one evening that a man of the party was missing; and it was the South-country man, Tyrker... He spoke at first long Turkish... After a while and some delay, he said in Norse.” LAING 1844. 347–349.; A Flateyjarbók minket érdeklő részletének 1906-os háromnyelvű (izlandi, dán, angol) kiadásában a következők találhatók. „There was a southern man with them, who Tyrker was called... One evening came the tidings, that a man was wanted of their troupe, and that was Tyrker, the southern man... He spoke then first a long time in his southern tongue... he spoke then in northern language after a while...” FLATEY BOOK 1906. 37., 43.; A sagát először Johann Peringskiöld adta ki 1697-ben izlandi, latin és dán nyelven. A latin fordítás a következő: „Horum etiam sodalitati se adjunxerat Turkerus ex australi regione oriundus... Forte vespera quadam, sociorum unus Turkerus ex comitatu amissus desiderabatur. ... Ibi vero Turkerus distortis oculis, contractisque rugis, primum Teutonico fermone, loquutus est. Quæ cum ipsis ignota videretur loquela, Norvegica lingua sensus suos exprimere conatus est.” Az izlandi verzióban a „Suður maður”, míg a dánban is déli emberről esik szó. PERINGSKIÖLD 1697. 330., 332–333.; Végül álljon itt az izlandi szöveg: „Þar uar sudr madr æinn j ferd, er Tyrker het... Aæin hueriu kuellde þat til tidenda, at mannz uar vant af lide þeirra, ok var þat Tyrker sudr madr... Han talade þa fyst leinge a þyrsku ok skaut marga uega augunum ok gretti sig, en þeir skildu æigi huat er han sagde; han mællti þa a norrœnu er stund leid,... „ FLATEY BOOK 1906. 35., 41.
30. „Thyrsko the language, and the man's name Tyrker, must mean that the man and the language were Turkish; that is, Hungarian, or from Constantinople. The Teutonic or German could not have been a foreign and unknown language; and would have been called Saxon (Saxneskr), not Thyrskr. The communications with Constantinople through the Northmen in the Væringers' corps, would make it as likely that a native of

those eastern countries should be in Greenland, as that a native of the south of Germany should be there.” LAING 1844. 349.

31. „*Incertus sum, qvomodo illud: á Thyrsku, latine reddam, lingvane Theutonica, an Turcica? Turcas certe majores nostri dixere Tyrkir; nomen Tyrker, qvod hic ut proprium occurrit, nihil aliud forte est, qvam Turca: Constantinopoli, enim, ubi nostrarum regionum homines jam tum frequentes versabantur, frequent erat, Ungaros vocare Turcas, qvo nomine Byzantini eos dicunt scriptores; et in Ungaria, inde usque ab Imperatoris Probi temporibus, vites fuere atque vincæ.*” SCHÖNING 1777. 310.
32. „*Die meisten Handschriften haben á þyrsko; eine á þysko; nach der ersten lesart würde es heissen, auf Türkisch, nach der andern, auf Deutsch. Sämmtliche Uebersetzer, mit Ausnahme des neuen schwedischen, haben das letztere; doch erklärt sich schon Schöning in der Anmerkung für das erstere, wofür vielleicht auch der Name Tyrker spricht. Er mochte aus Konstantinopel, vielleicht auch aus Ungarn senn; die byzantinischen Schriftsteller nennen die Ungarn auch Türken.*” GOTTLIEB MOHNIKE 1837. 290.
33. „*Haec vero sententia minus probabilis est, primo quod Tyrker appellatur Sudrmadr, quod de Germanis dici, supra demonstravimus; deinde quod adjectivum þýrskr, forma contracta pro þýðverskr, etiam aliis locis Germanum significat...*” RAFN 1837. 35.
34. Óészaki nyelven: „*Upphaf allra frafagna i Norraenni tungu þeirri er fanindi fylgia, hofz, þa er Tyrkir ok Afía menn bygdu nordrit.*” Latinul: „*Origines omnium historiarum in lingua septentrionali earum, qvæ veritatem seqvuntur, incipiunt, cum Turcæ et Asiani aqvilonem inhabitabant.*” SRD II. 34.
35. „*Magnus fluvius Danubius inter Saxlandiam et Græciam currit. Thracia eadem est ac Græcia. Eam primus incoluit Tiras filius Japheti filii Noæ. Ab illo gens ea descendit, qvæ Turcarum nomine venit. Penes Thraciam jacent Ungaria et Bulgaria.*” SRD II. 36.
36. Különösen igaz ez Dániára, ahol a frank nyomás már a 9. században erőteljesen jelen volt. A dán trónharcok során Harald Klak Jámbor Lajos császártól várt segítséget, így 826-ban családjával és 400 főnyi fegyveres kíséretével együtt felvette a kereszténységet. PÓSÁN 2012. 14–15.; Dánia egyesítése Hardeknut és Öreg Gorm észak-jütlendi királyok alatt kezdődött. Öreg Gorm, hogy békés szándékát kifejezze I. Henrik német király felé, beengedte a keresztény hittérítőket, bár ő maga pogány maradt. Fiát, Kékfogú Haraldot (945–986) tartják a dán egység megteremtőjének, aki a kereszténység kérdésében apja politikáját követte, tehát támogatta terjesztését, de ő már nem maradhatott pogány, főleg nem I. Ottó birodalmának nyomása alatt. Egy Poppo nevű pap lesz az, aki tettével meggyőzi Haraldot arról, hogy a germán isteneknél létezik erősebb, hatalmasabb Isten, mégpedig Krisztus. PÓSÁN 2012. 85.; Widukind krónikája szerint a dánok a keresztény voltak, de a régi isteneket is tisztelték és úgy gondolták, hogy Krisztusnál vannak nagyobb istenek is. Egy Poppo nevű pap ezzel szemben azt bizonygatta, hogy az egy igaz Isten az Atya egyszülött fiával, Jézus Krisztussal és a Szentlélekkel együtt. Ekkor Harald király megkérdezte tőle, hogy hajlandó lenne-e ezt tettel is bizonyítani. Miután Poppo beleegyezett, a király megparancsolta neki, hogy egy izzásig hevített vaskoloncot vigyen a vállán. A pap pedig sérülés nélkül megtette. Ennek hatására Harald megtért és alattvalóinak

elrendelte, hogy csak Krisztust tisztelhetik. WIDUKINDUS 2009. 100.; Hegyesszakállú Sven (985–1014) a hamburg-brémai érsekhez lojális dán püspökök elűzésével próbálta a német befolyást csökkenteni és inkább Jütland püspökét, Odinkart, és az angol misszionáriusokat támogatta. Knut (1019–1035) inkább Canterbury alá akarta helyezni a dán egyházat, de ez nem befolyásolta a II. Konráddal (1024–1039) kialakult jó kapcsolatát. PÓSÁN 2012. 22–23.;

Norvégiát is a területi széttagoltság jellemezte. Széphajú Harald (870?–936) Hafrsfjordi győzelmével (872?) indult el Norvégia egyesítése. Harald szakított az addigi szokásjoggal, miszerint minden fiú kap az apai örökségből és megnevezte utódját, a későbbi Véresbárdú Eriket (936–945). Ebbe persze testvérei nem nyugodtak bele és a kirobbant harcból I. Jó Håkon (945–960) került ki győztesen, aki visszaállította a régi „jó” törvényeket. Håkon a dánok elleni harcban esett el és zavaros állapotok következtek Norvégiában, melynek következményeként az ország déli része dán uralom alá került. Olaf Tryggvason (995–1000) norvég király viszont e déli területek felett is uralkodni akart, de a svolderi tengeri csatában elesett. PÓSÁN 2012. 98–101.; Norvégiát Olaf Tryggvason és Olaf Haraldsson (1015–1030) térítette meg kegyetlen eszközökkel. Izlandon 981-ben indult a térítés Messzeutazó Thorvald segítségével és 1000-ben már hivatalos államvallássá lett. BRØNDSTED 1983. 274.; Olaf, hogy biztosítsa trónját a dánokkal szemben, igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni a Német-Római Birodalommal és keresztény térítőket is kért, és később is erőteljesen támaszkodott az egyházra. Keménykezű uralkodása miatt trónját is elvesztette Knuttal szemben és a Rusz területére menekült Bölcs Jaroszláv kijevi fejedelem udvarába. Olaf trónjának visszaszerzésére indult, de a stiklestadi csatában életét vesztette. PÓSÁN 2012. 102–103.;

Svédország némileg kilóg a sorból, aminek legfőbb oka a fekvése volt. Területén két nagy törzs, a göta és svea éltek, melyek különálló politikai-hatalmi tényezők voltak. Ennek a két törzsnek a harcosai jelentős szerepet játszottak a Kijevi Rusz megalakulásában. A történettudomány Olaf Skötkonung (994–1022) nevéhez köti a svéd állam létrejöttét. Apja. Győzedelmes Erik svea király megkeresztelkedése segítette a két törzs közeledését, mivel a 10. század utolsó harmadára a göták nagy része már keresztény volt. Olafra hatást gyakorolhatott a keresztény egyház szerepe a norvég, a dán és a rusz fejedelmi hatalom megerősítésében, így beengedte országába Krisztus követőit. Mindez nem előzmény nélküli. A korábbi uralkodók a kereskedők odacsábítása érdekében a kikötőkben megtűrték a kereszténységet, de a belső területekre már nem engedték be őket. A dán hatalommal szembeni szövetséges keresése határozta meg külpolitikáját. Ennek keretében közeledett a Kijevi Ruszhoz és adta feleségül lányát, Ingigerdet, Vlagyimir fiához, Jaroszlávhoz. Bár nem tartozik bele az általunk vizsgált időszakba, de érdemes megemlíteni, hogy három leányuk közül az egyiket Árpád-házi I. András magyar királyhoz adták feleségül, így fiuk, Salamon, anyai ágon Olaf Skötkonung svéd király unokája volt. PÓSÁN 2012. 144–147.

37. „... *Haec, quae modo narrata sunt de christianitate annuntiata ab Olavo Tryggonis filio in Russia, non sunt incredibilia, nam liber quidam praeclarus ac verax, qui vocatur Imago mundi, narrat diserte hos populos, qui ita dicuntur: Rusci, Polavi,*

Ungarii, christianizatos esse diebus Ottonis, qui tertius fuit imperator huius nominis. Nonnulli libri narrant Ottonem imperatorem profectum esse cum exercitu suo in terras orientales [Ballicas] et coegisse ibi longe lateque ad christianizandum, et cum eo Olavum Tryggonis filium.” ODDR MONACHUS 392–393.

Képek

оу бо ѿвритѣ лѡмъ келѣцѣмъ . оу мѡмъ гора . и по
 прѣхнѣмъ гора мѡроша вѣи . и мѡмъ гора мѡроша вѣи .
 и сѣмъ прѣхнѣмъ гора мѡроша вѣи . погнѣмъ аіскѣмъ ѡре .
 и хжѣмъ сѣмъ лѣмъ мѣни мѣсѣмъ доісѣмъ . погнѣмъ опрѣмъ доша
 пѣтѣмъ хжѣмъ . и пѣсѣмъ доша оу гѣмъ мѡмъ кѣмъ вѣмъ . погнѣмъ
 прѣмъ лѣмъ погнѣмъ хжѣмъ вѣмъ ѡсѣмъ вѣмъ : **Дѣмъ орсѣмъ хжѣмъ орсѣмъ**
 лѣмъ вѣмъ сѣмъ оушѣмъ . мѣрѣмъ оушѣмъ погнѣмъ . мѣрѣмъ вѣмъ мѣмъ

ибѣмъ : **ѡсѣмъ** . и доша оу гѣмъ мѡмъ кѣмъ вѣмъ . ежѣмъ сѣмъ хжѣмъ
 оу гѣмъ орсѣмъ . и прѣмъ шѣмъ сѣмъ прѣмъ оушѣмъ вѣмъ камѣмъ . бѣмъ
 сохѣмъ оушѣмъ коѣмъ погнѣмъ . и прѣмъ шѣмъ ѡсѣмъ вѣмъ стока . и оустро
 мѣмъ шѣмъ трѣмъ гѣмъ вѣмъ мѣмъ . мѣмъ прѣмъ хжѣмъ гѣмъ оу гѣмъ орсѣмъ .

погнѣмъ вѣмъ вѣмъ на жѣмъ оушѣмъ аіскѣмъ . погнѣмъ сѣмъ кѣмъ
 сѣмъ аіскѣмъ оушѣмъ оушѣмъ сѣмъ прѣмъ жѣмъ и погнѣмъ вѣмъ прѣмъ шѣмъ
 мѣмъ сѣмъ вѣмъ сѣмъ . и пѣсѣмъ доша гѣмъ мѣмъ поу . и сѣмъ доша
 оу сѣмъ вѣмъ мѣмъ . погнѣмъ вѣмъ шѣмъ аіскѣмъ . и ѡсѣмъ прѣмъ хжѣмъ
 гѣмъ мѣмъ оу гѣмъ орсѣмъ . и пѣсѣмъ доша оу гѣмъ мѣмъ сѣмъ .
 и погнѣмъ мѣмъ гѣмъ мѣмъ фрѣмъ сѣмъ . и мѣмъ сѣмъ доша мѣмъ . да мѣмъ

1. ábra: "... a fekete ugrok vonultak Kijev mellett, aztán pedig Oleg alatt..."

3. ábra: "Vonultak az ugrok Kijev mellett a hegyen keresztül, amelyet ma Ugorskoje-nek neveznek..."

4. ábra: Kazárok és ruszok összecsapása, de a lovas felszerelése alapján akár magyar is lehetne

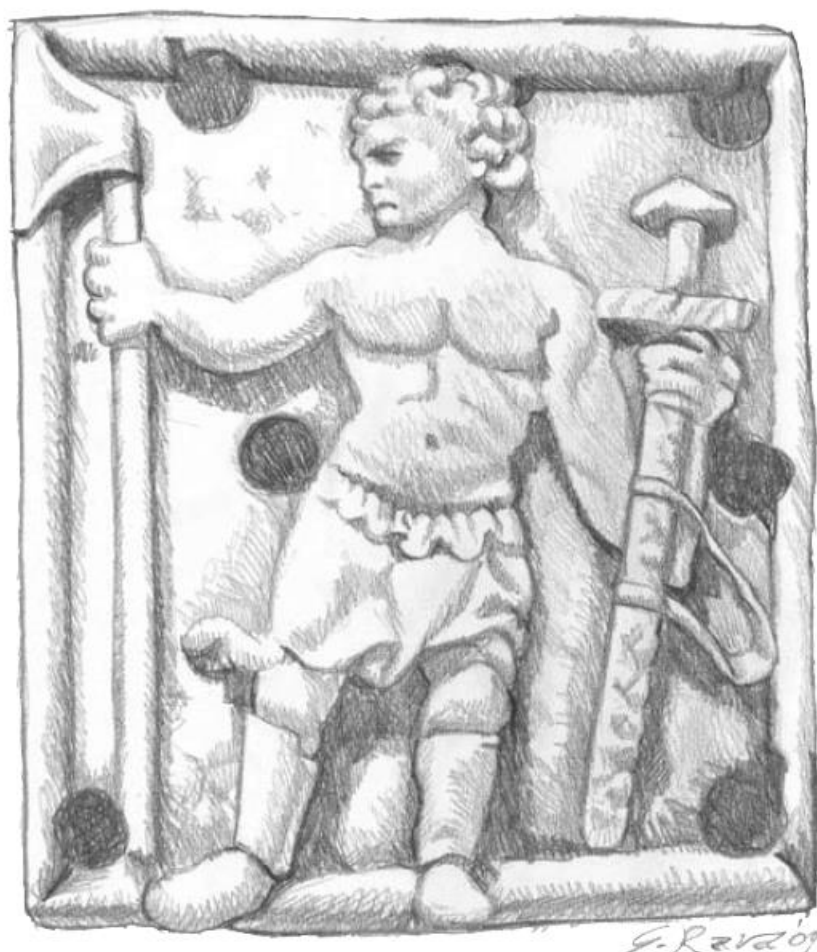
5. ábra: Viking hajósok a Tjängvide-i runakőről

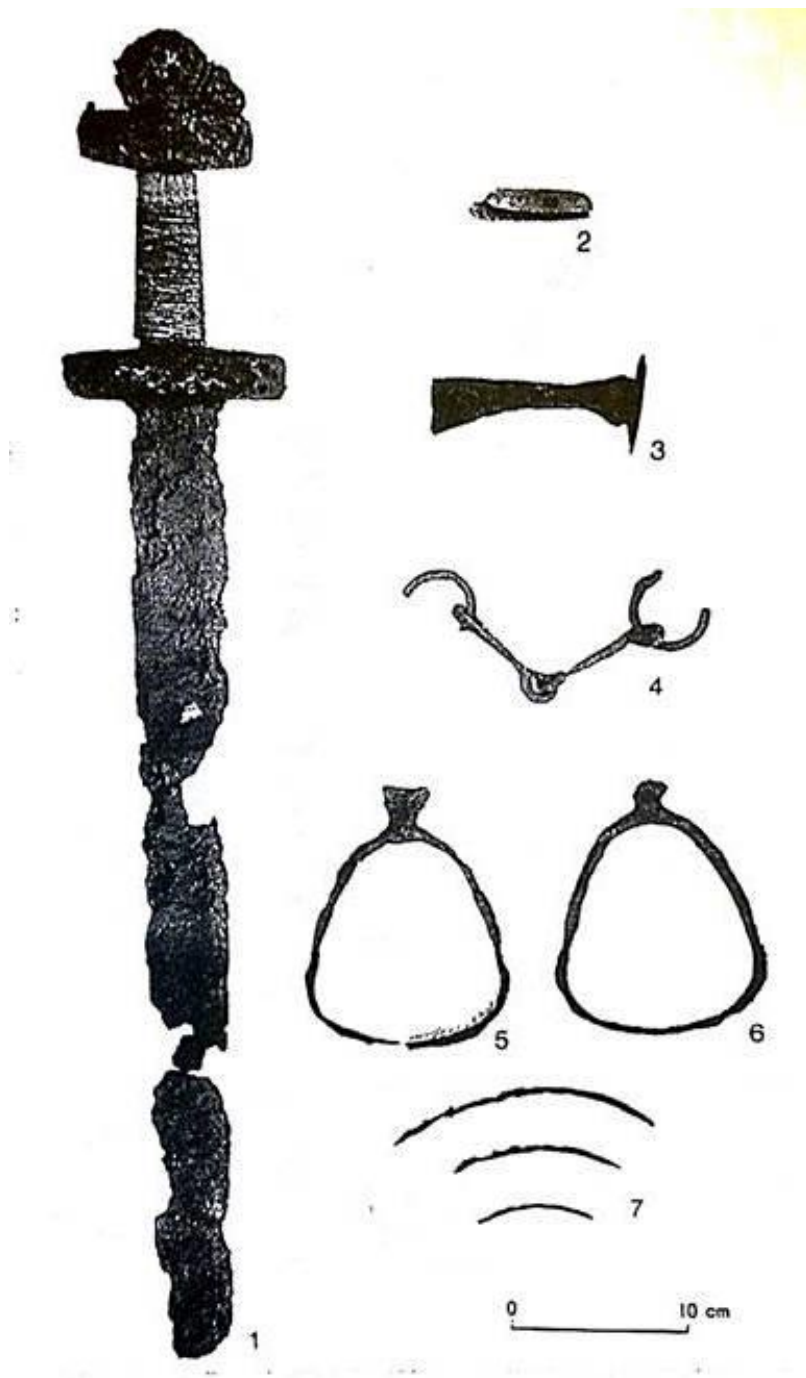
6. ábra: A Chludov psalterium illusztrációja, 9. század közepe

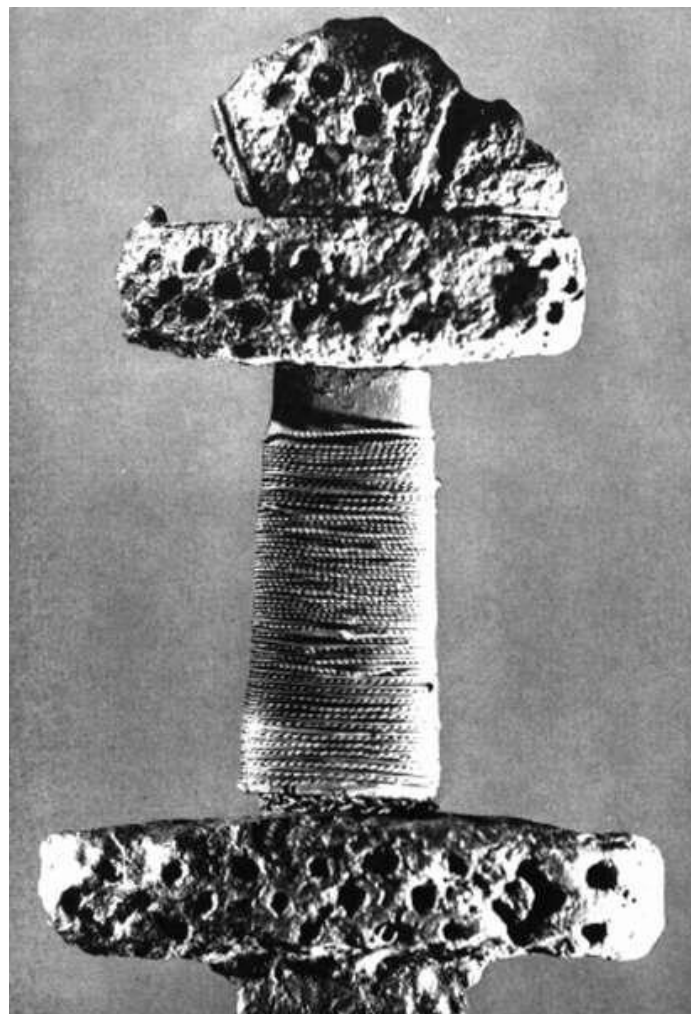
7. ábra: Botond legyőzi a görögöt (Képes Krónika)

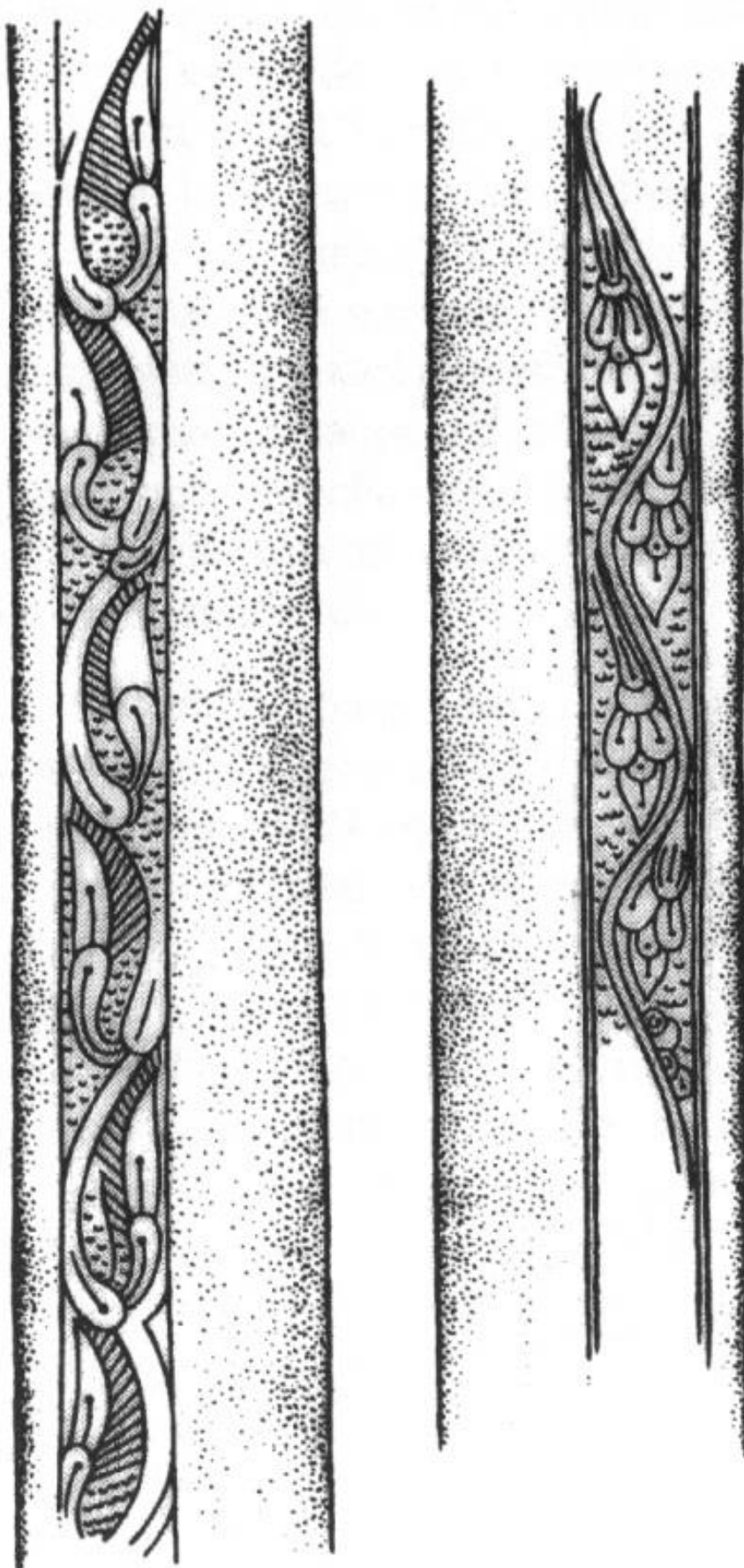
8. ábra: Varég testőrt ábrázoló faragvány egy 10-11. századi elefántcsont ládáról

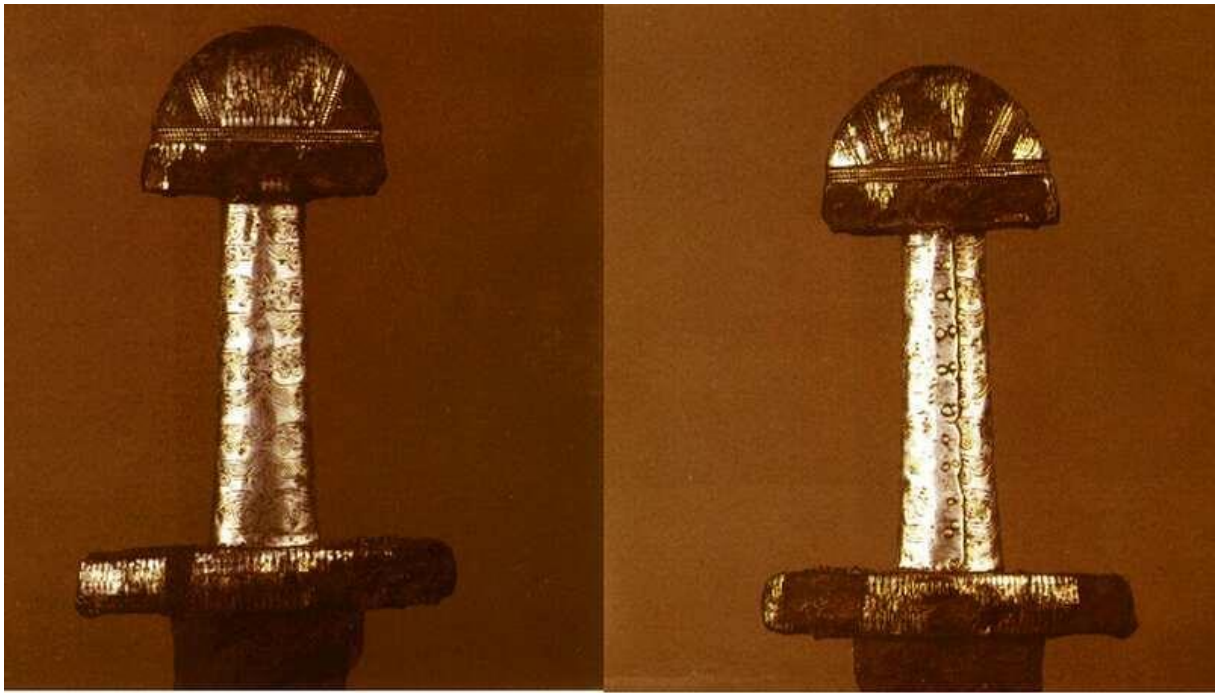
9. ábra: A székesfehérvár-rádiótelepi A. sír leleteiből

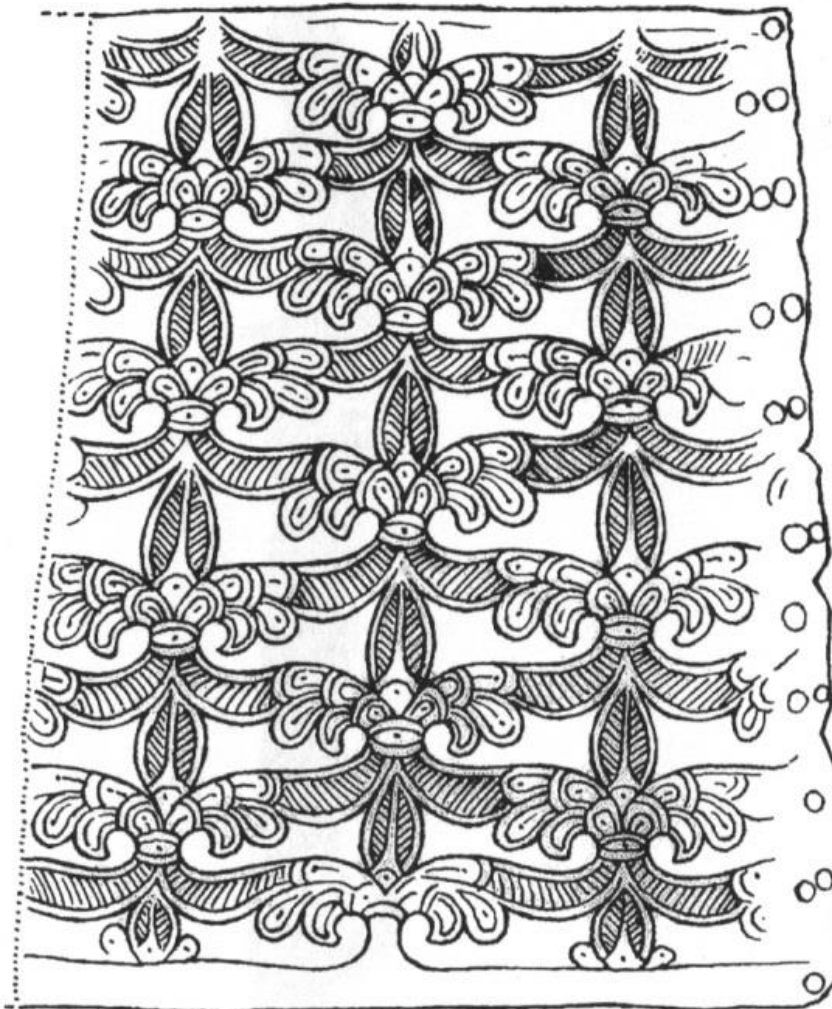
10. ábra: A székesfehérvár-rádiótelepi A. sír kardjának markolata

11. ábra: A kijevei szablya berakásának mintázata

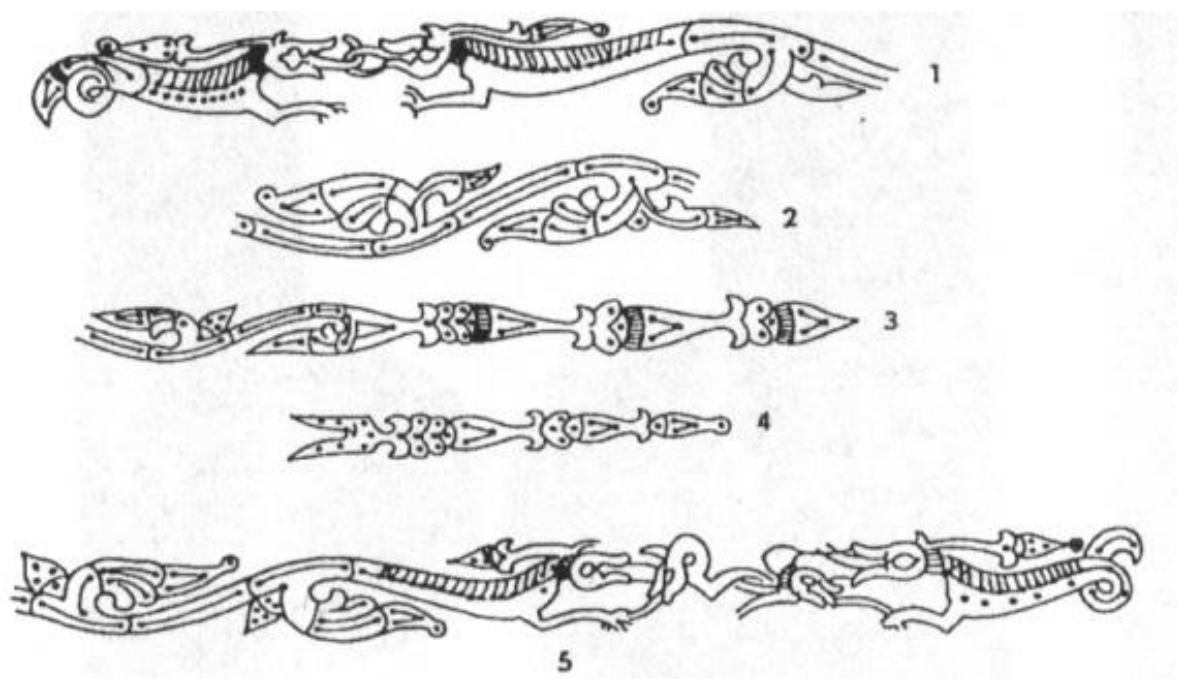
12. ábra: A kijevei kard markolata

13. ábra: A kijevei kard markolatborító lemezének kiterített rajza

14. ábra: A bécsi szablya

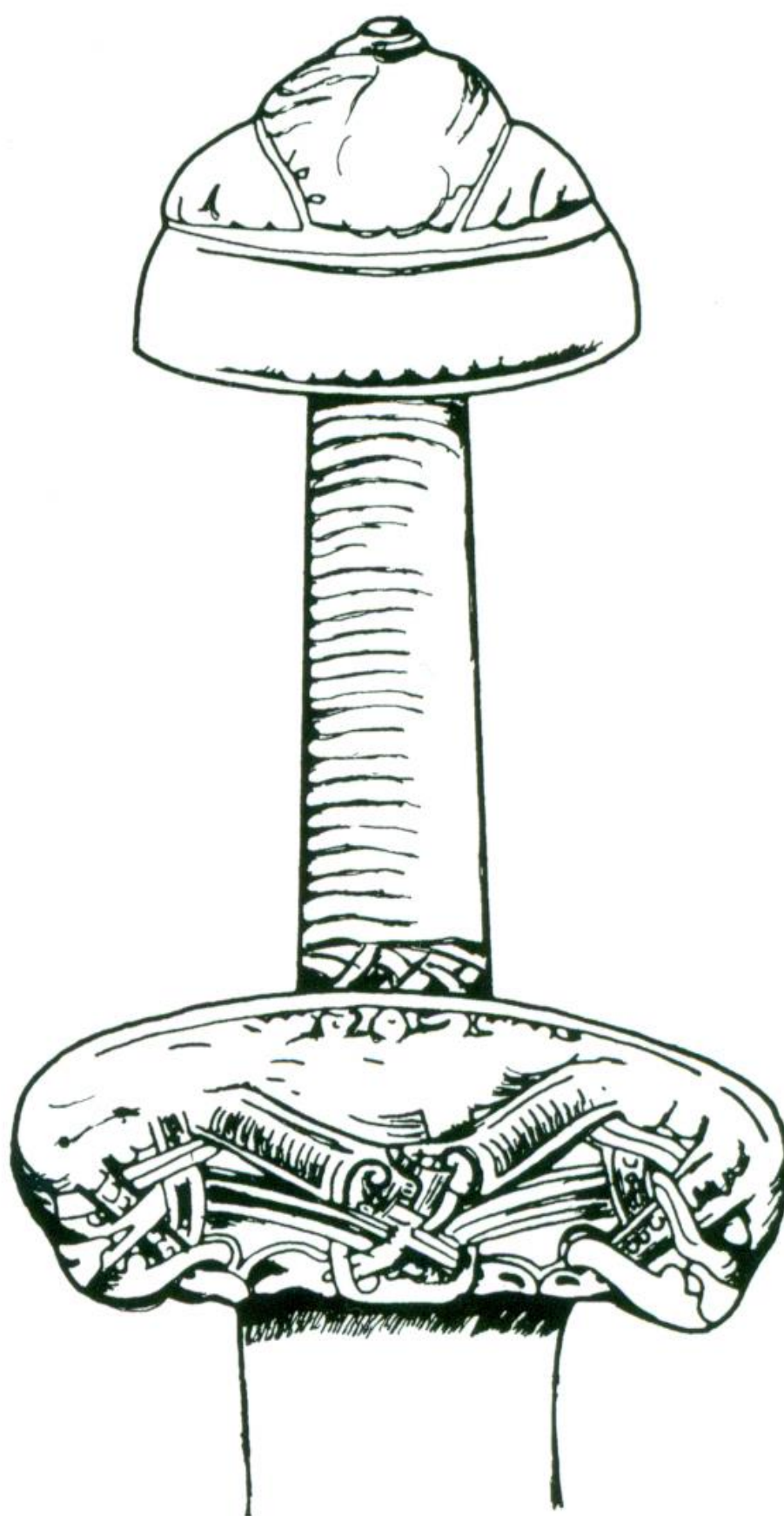
15. ábra: A bécsi szablya pengeberakása mintázatának részletei

16. ábra: A rakamazi turul

17. ábra: Bronzmedál az al-dunai Pacuiul Iiu Soare szigetről a 10. századból

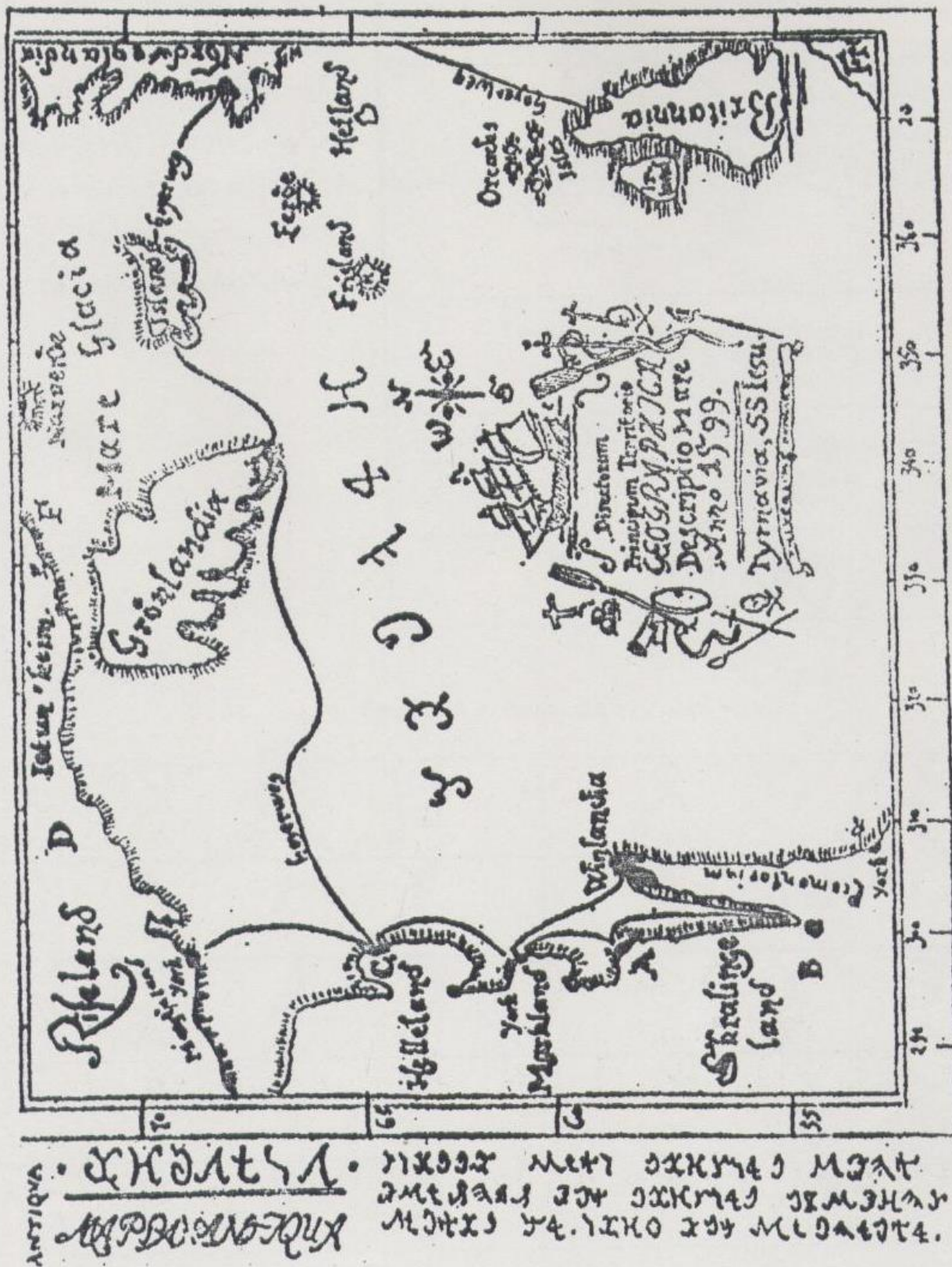
18. ábra: A Szent István királynak tulajdonított kard rajza

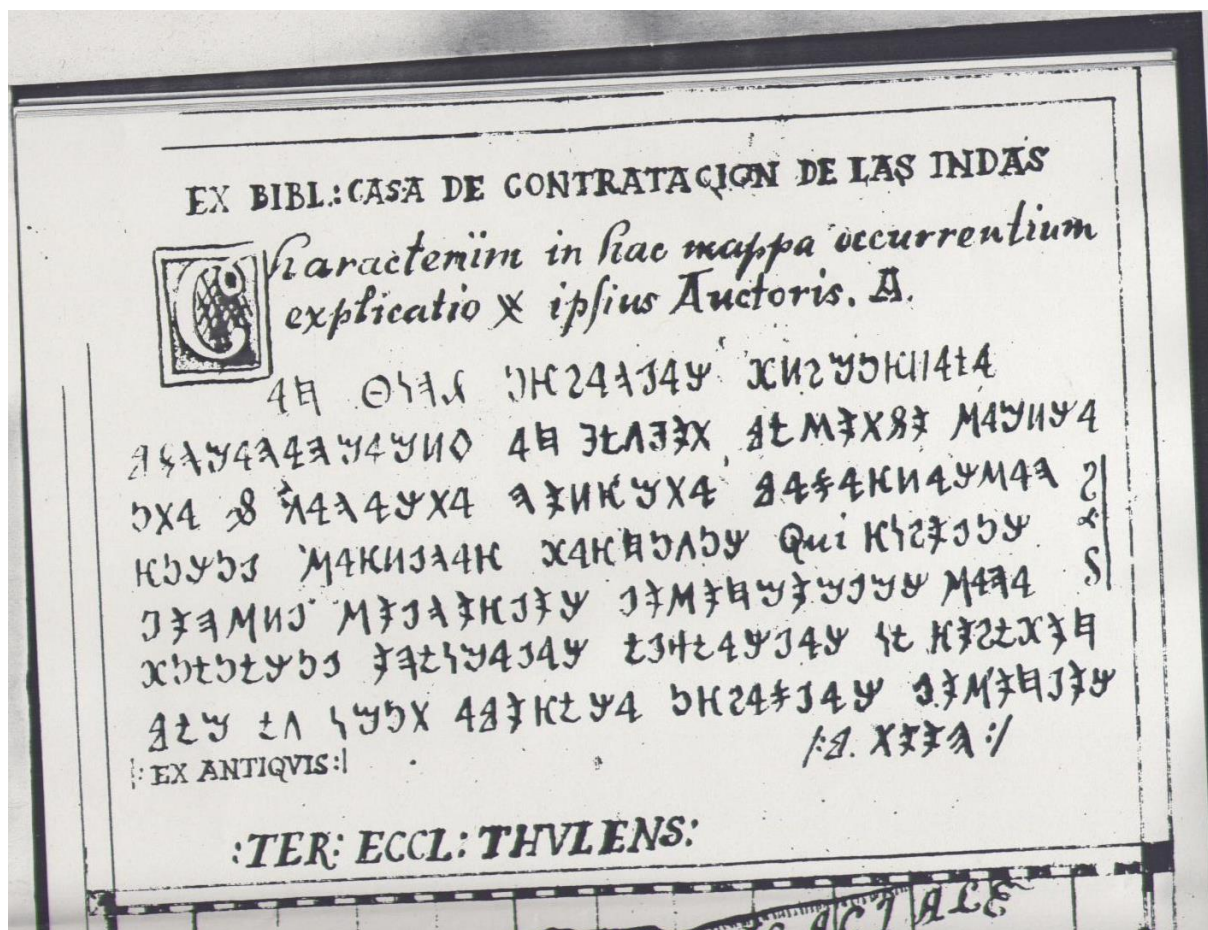
19. ábra: Az 1590 táján Sigurd Stéfansson által rajzolt izlandi Skálholt-térkép

A NAGYSZOMBATI VINLAND-TÉRKÉP

Карта: № 56.

20. ábra: A Szepessy Géza által fellelt térkép

21. ábra: A Bél Mátyásnak tulajdonított Vinland-térkép rovásírással írt szövege

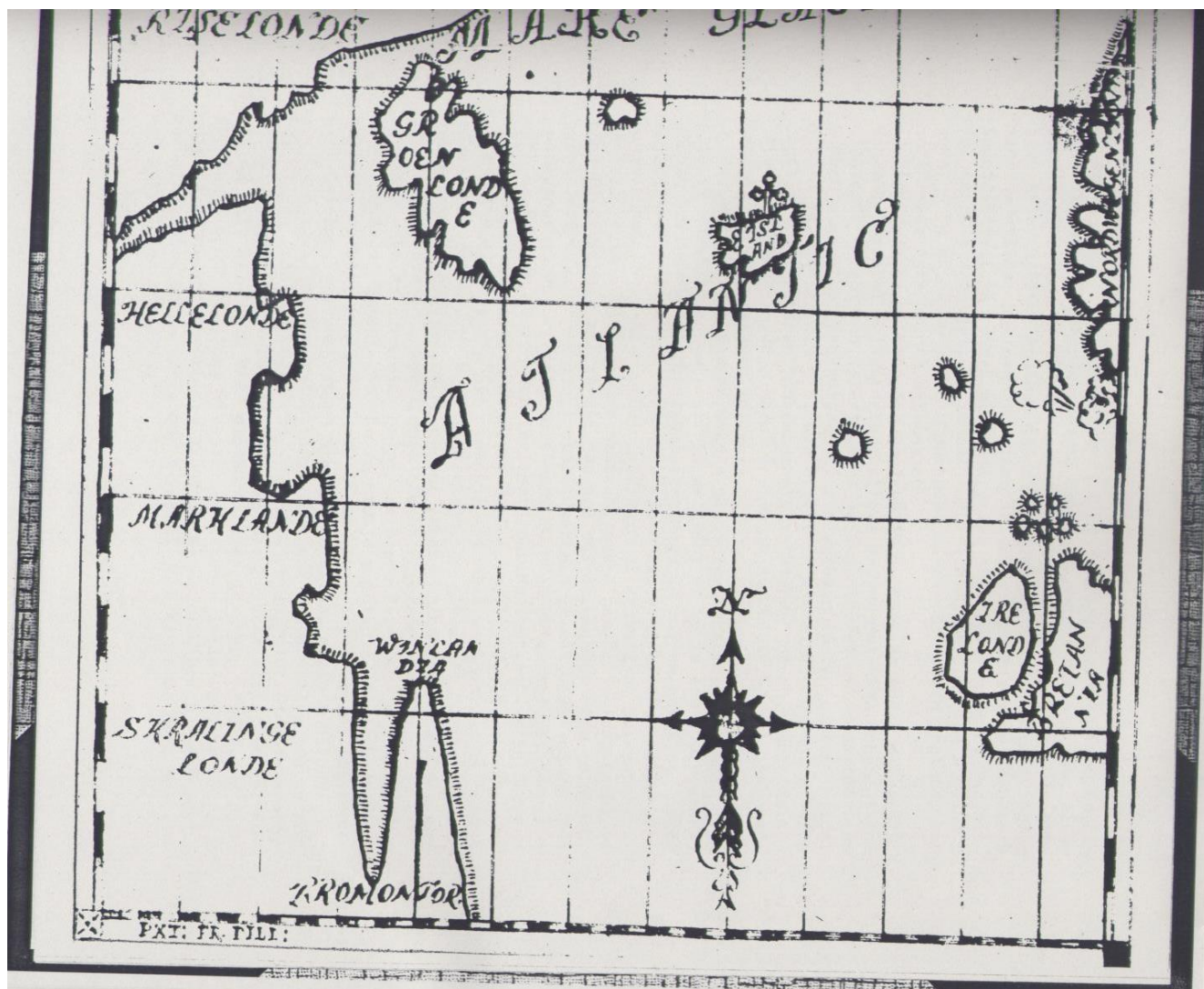
Kovárczy István átírása:

„AZ THULE ORSZAGNAK HISZTORIAIA MEGTALALTATIK AZ PISPEB
MIVEBËE VATIKANBA ÉS SAGAKBA LEIRTBA MAGYARIAKVAL ROKON
VARINGAR HARZOSOK AKIK RUSZENOK NYELVIN VENGERNEK
NEVEZTETNTK VALA HOIOIKON ELIUTANAK INDIAKNAK UI RESZIHEZ
MIT IS UTOB AMERIKA ORSZAGYNAK NEVEZNEK
A RÉGIEKBŐL

M. BEEL”

Kovárczy István átírása napjaink hangzásában:

„A THULÉ ORSZÁGNAK TÖRTÉNETE MEGTALÁLTATIK A PÜSPÖK
MÜVÉBEN VATIKÁNBAN ÉS SZÁGÁKBAN LEIRTBAN. MAGYARIAKKAL
ROKON VARINGAR HARCOSOK, qui (=akik) RUSZÉNOK NYELVÉN
VENGERNEK NEVEZTETNEK VALA, HAJÓIKON ELJUTÁNAK INDIÁKNAK ÚJ
RÉSZIHEZ, MIT IS UTÓBB AMERIKA ORSZÁGNAK NEVEZNEK.”

22. ábra: A Bél Mátyásnak tulajdonított Vinland-térkép

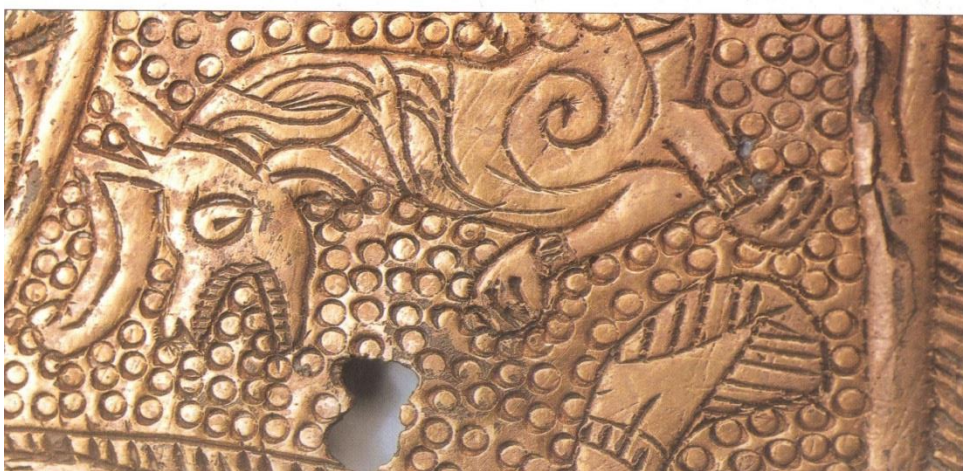
23. ábra: Szíjvég a birkai Bj 505-ös sírból

24. ábra: Szíjvég a birkai Bj 505-ös sírból

25. ábra: Övveretek a birkai Bj 1074-es sírból

26. ábra: A bezdédi tarsolylemez részlete, rajta kereszttel

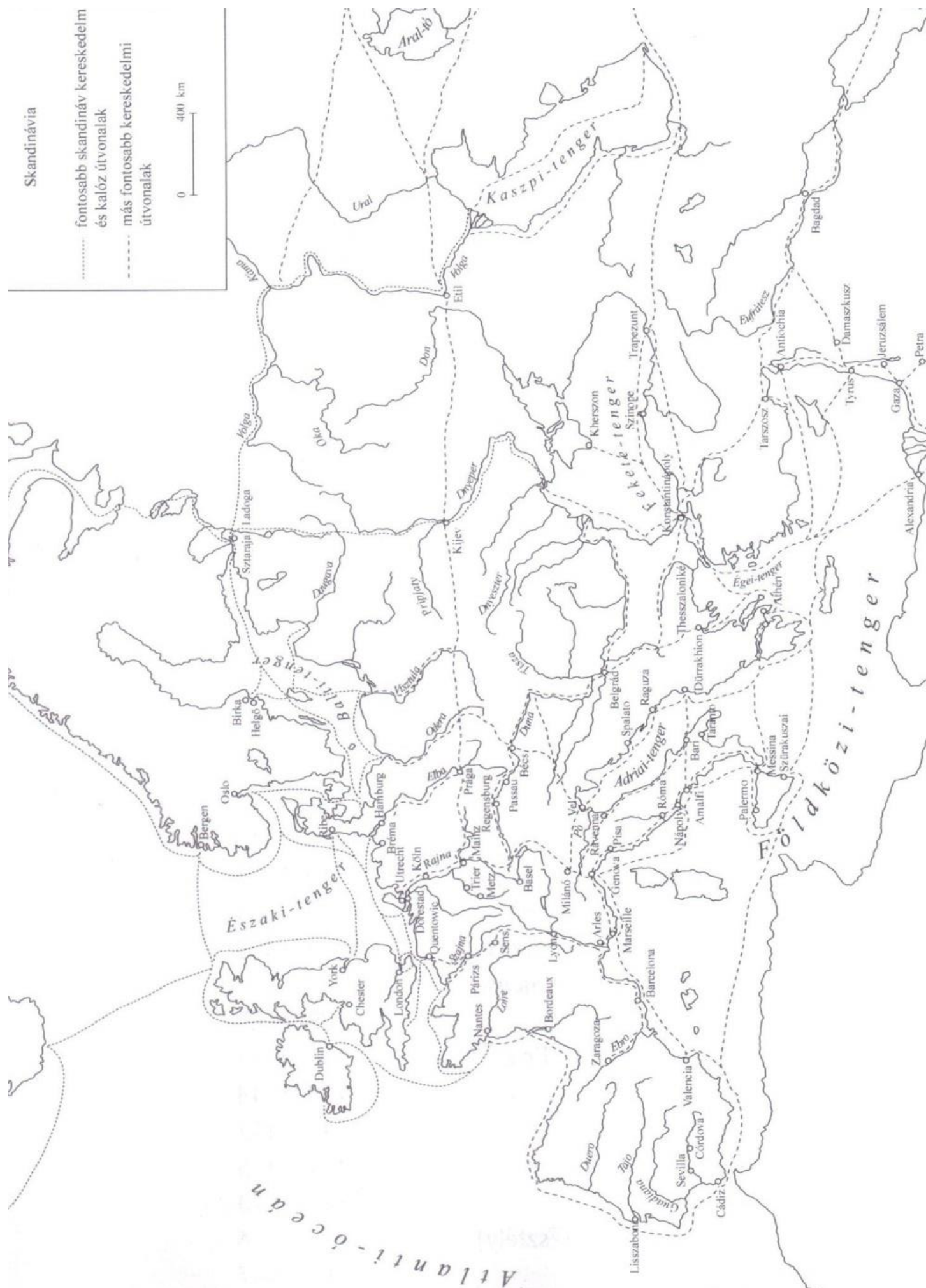

27. ábra: Valószínűleg Gotlondon készült kereszt, az alsó szárán pogány kori hátratekintő állattal

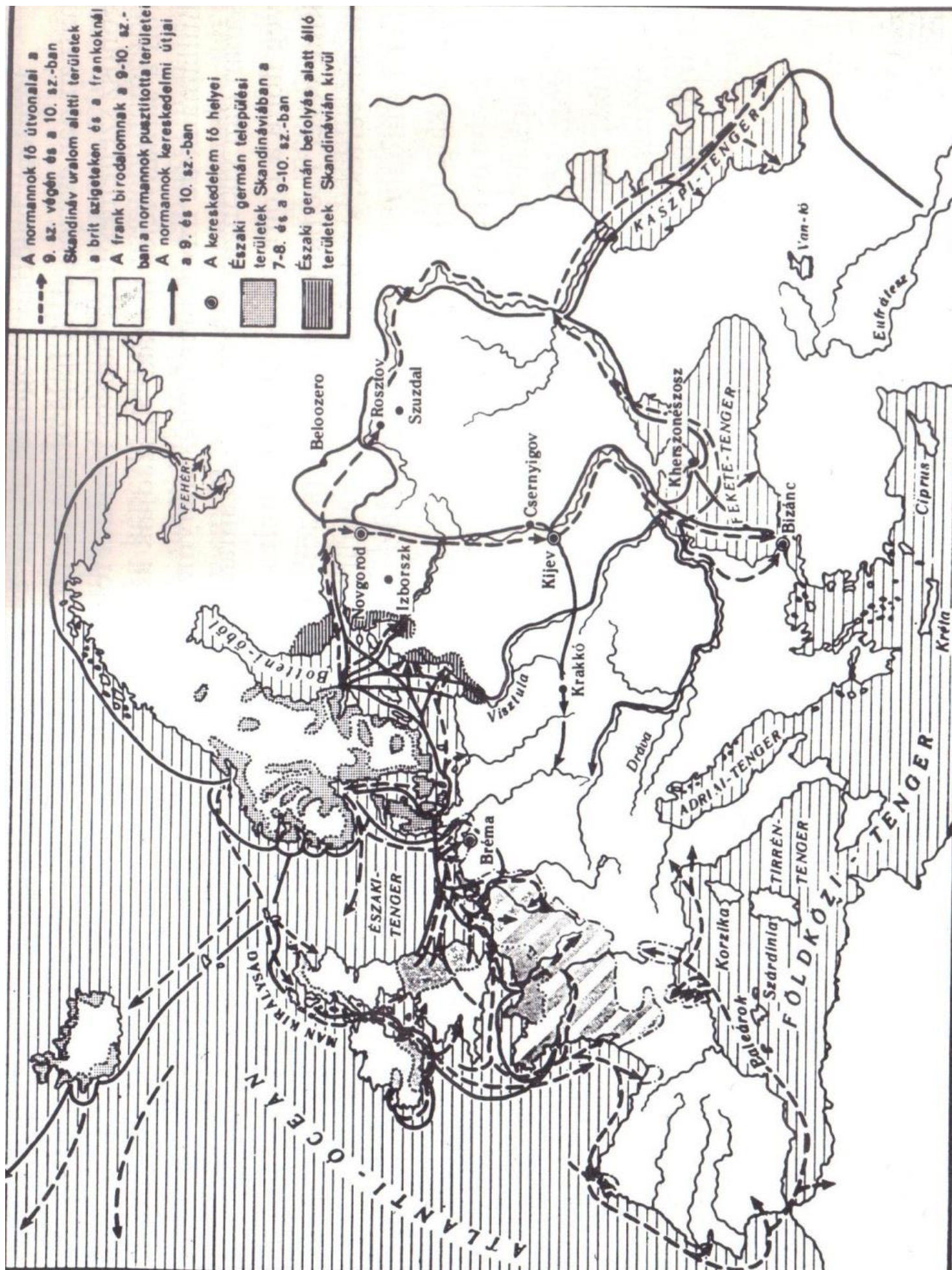
Képek forrásai:

1. Király 2006. 249.
2. Király 2006. 250.
3. Király 2006. 251.
4. http://swordmaster.org/uploads/2008/bovarin/IMAGE_02.jpg (letöltve: 2015. 01. 02. 20:52)
5. http://raidsvikings.files.wordpress.com/2013/04/165382_3.jpg (letöltve: 2015. 01. 02. 21:08)
6. [http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3a/Miniature from the Chlodov-psalter.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3a/Miniature_from_the_Chlodov-psalter.jpg) (letöltve: 2015. 01. 03. 23:25)
7. [http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1f/Chronicon Pictum P036 Botond_monda.JPG](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1f/Chronicon_Pictum_P036_Botond_monda.JPG) (letöltve: 2014. november 14. 3:09)
8. D'Amato 2010. 6.
9. Kovács 1995. 306.
10. http://mek.oszk.hu/01900/01993/html/cd1a/kepek/way_of_life/em292di74k19.jpg (letöltve: 2015. 01. 05. 18:34)
11. Fodor István: A bécsi szablya és a prágai kard. Szeged, 2000. 16.
12. <http://mek.oszk.hu/01900/01992/html/cd1m/kepek/életmod/em293hriab.jpg> (letöltve: 2015. 01. 05. 17:37)
13. Fodor István: A bécsi szablya és a prágai kard. Szeged, 2000. 17.
14. „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor István. Budapest, 1996. 67.
15. Fodor István: A bécsi szablya és a prágai kard. Szeged, 2000. 8.
16. <http://kurultaj.hu/wp-content/uploads/A-rakamazi-turul.jpg> (letöltve: 2015. 01. 05. 13:25)
17. <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5a/PacuiulLuiSoareConstanta.JPG> (letöltve: 2015. 01. 05. 13:26)
18. [http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/Drawing of the Sword of St. Stephen in Prague.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/Drawing_of_the_Sword_of_St._Stephen_in_Prague.jpg) (letöltve: 2015. 01. 05. 13:32)
19. http://vinland-map.brandeis.edu/assets/images/lightbox/gb_map.jpg (letöltve: 2015. 01. 05. 15:20)
20. Kovárczy István: A Bél Mátyás Vinland-térkép. Södertälje 1976. 19.
21. Kovárczy István: A Bél Mátyás Vinland-térkép. Södertälje 1976. nincs oldalszám
22. Kovárczy István: A Bél Mátyás Vinland-térkép. Södertälje 1976. nincs oldalszám
23. HEDENSTIERNA-JONSON 2012. 34.
24. HEDENSTIERNA-JONSON 2012. 34.
25. HEDENSTIERNA-JONSON 2012. 35.
26. „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor István. Budapest, 1996. 182.
27. Rác István: A vikingek öröksége. Budapest, 1983. 168. kép

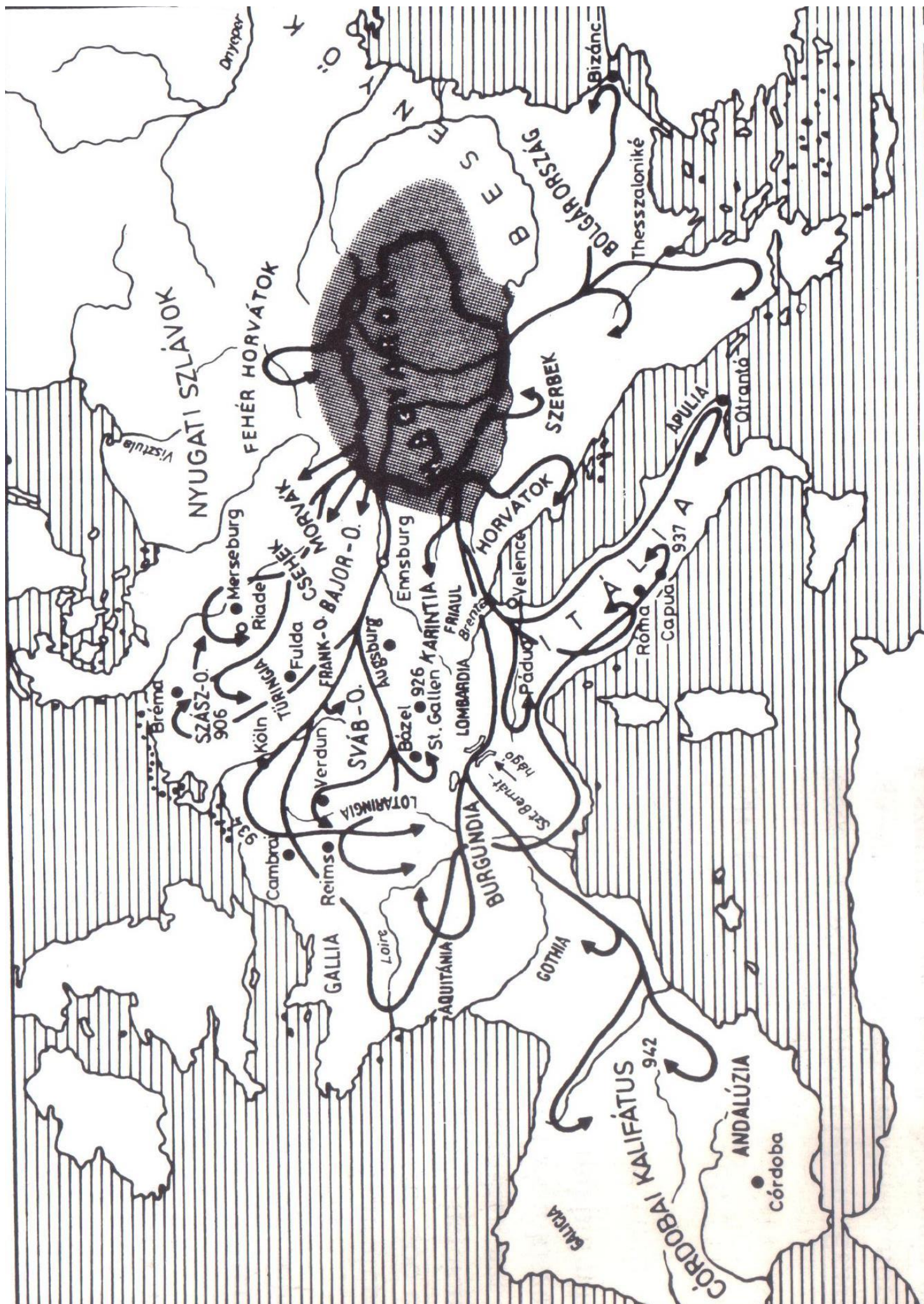
Térképek

5. térkép: Kereskedelmi útvonalak Európában a 9-10. században

6. térkép: Viking hadjáratok

3. térkép: Magyar hadjáratok

4. térkép: Varégokhoz és kölpényekhez köthető helynevek a Kárpát-medencében

A térkép a varégokhoz és kölpényekhez kapcsolható, valamint az Anonymus-i hagyomány által megőrzött helyneveket ábrázolja.

A térkép célja, hogy a fentebbi adatok ábrázolásával képet kapjunk a skandinávok korai magyarországi elhelyezkedéséről, szerepéről. Azonban a térképen látható adatok, az abból levont következtetések vitathatók. A helynevek datáló erejét ugyanis, bár elkészítették már az egyes helynévtípusok kronológiai jellemzőit, ma is bizonytalanság övezi. (ACTA 1973. 3.) Ebből is fakad, hogy skandináv eredetű népességet feltételezhetünk az 'orosz' (rusz) névvel illetett településeken is, de ezek nagy száma és keletkezési idejük bizonytalansága miatt inkább a 'varég' és 'kölpény' nevű települések ábrázolása tűnt célravezetőbbnek.

A térkép elkészítéséhez az Acta Historica sorozat keretében 1973-ban megjelent, Kristó Gyula, Makk Ferenc és Szegfű László által szerkesztett Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I. című adattárat, Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzának köteteit, valamint Anonymus Gesta Hungarorumának 1975-ös Pais Dezső általi fordítását használtam fel, amiben Györffy György ábrázolta a honfoglalás Anonymus-i hagyományát.

Az adattár több kölpényekhez kapcsolható helynevet is megadott, de Benkő Loránd ezek közül azt a hármat tartotta témánkba vágónak, amit a térkép is mutat (BENKŐ 1999. 27–28.). Az adattárban nem volt benne, de a Györffy-féle Történeti Földrajz Abaúj vármegyén belül megemlített egy Vereng nevű települést a mai Füzér környékén (GYÖRFFY 1987. 155.), amit a név hasonlósága miatt vettem fel a térképre.

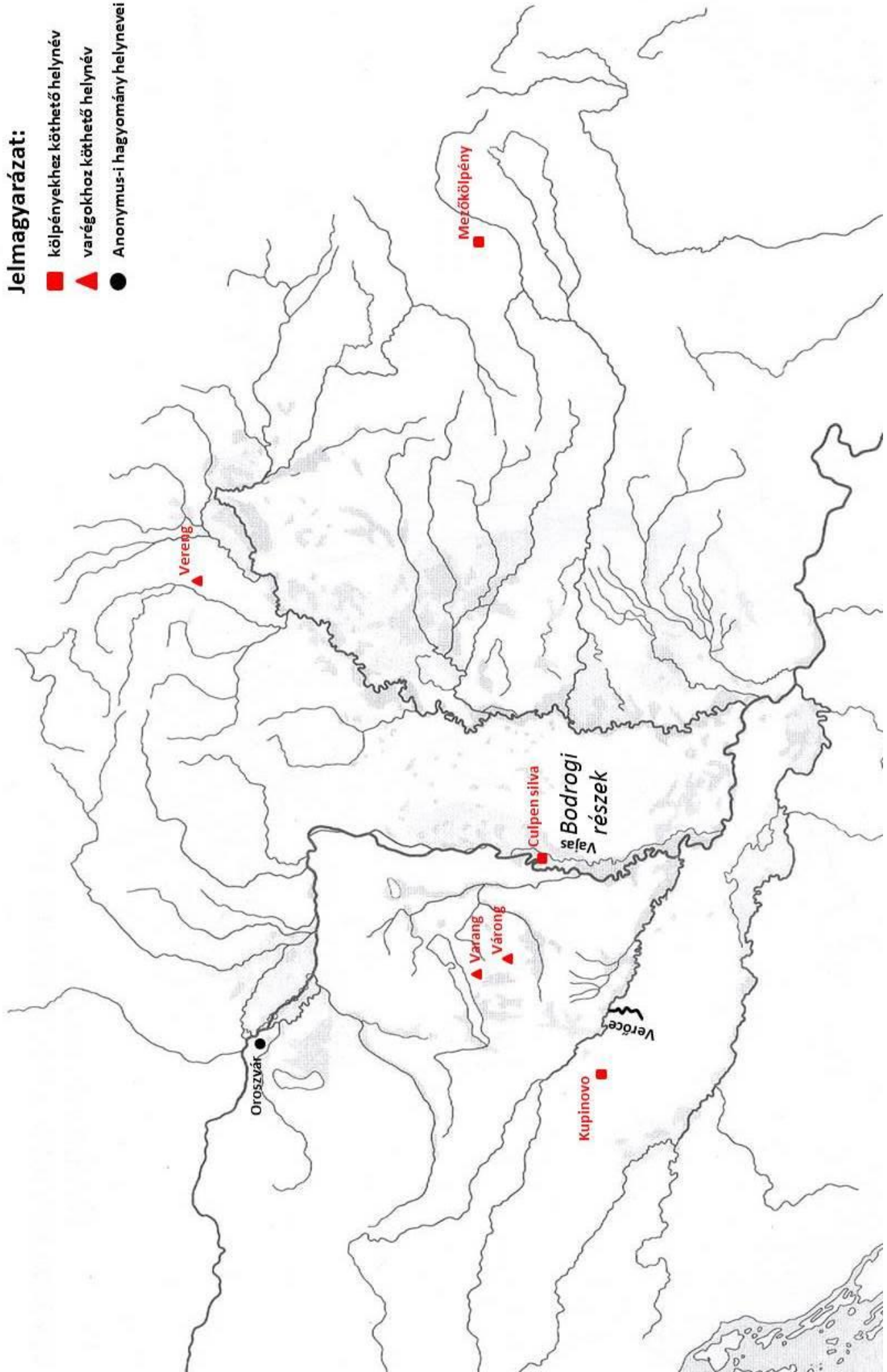
Végezetül az Anonymus-i hagyomány hely- és földrajzi neveit tüntettem fel. Kölpény a bodrogi részekben a Vajas vizéhez közel kapott földet Árpádtól. Fiát, Botondot pedig a Verőce vize mellett temették el. Zolta fejedelem az oroszoknak a nyugati határszélén hagyta meg, hogy várat építsenek, ez a mai Oroszvár.

A kevés adat ellenére a települések elhelyezkedése beillik a skandinávok szerepéről kialakított képbe. A határhoz közeli esetében határvédelemi szerepről lehet szó. Érdekes a Balatontól délre, egymáshoz nagyon közel fekvő Varang és Várong települések. A varégok itteni felbukkanása esetleg kapcsolatba hozható a magyar nagyfejedelem testőrségével.

Varégokhoz és kölpényekhez köthető helynevek a Kárpát-medencében

Jelmagyarázat:

- kölpényekhez köthető helynév
- ▲ varégokhoz köthető helynév
- Anonymus-i hagyomány helynevei

Térképek forrásai:

1. Pósan László: Skandinávia a középkorban. Debrecen, 2012. 200.
2. Rác István: A vikingek öröksége. Budapest, 1983. 7.
3. Rác István: A vikingek öröksége. Budapest, 1983. 6.
4. http://pctrs.network.hu/clubpicture/1/3/_karpal_medence_vakterkep_terkep_2_103364_22555.png nyomán. (letöltve: 2014. 12. 12. 13:32)